

Nimi:  
Klass:

**Emakeeleolümpiaadi lõppvooru I osa**  
**2023/24. õppeaasta**  
**7.-8. klass**

**1. ülesanne (3 punkti)**

**Eesti keeles on üheksa täishäälikut. Uuri tabelis toodud kahesilbilisi sõnu ja eesnimesisid. Pane tähele, kuidas täishäälikud silpides esinevad. Tabelis esitatud näidetest tuleb välja üks täishäälikute sõnas esinemise piirang. Näiteid on piisavalt, et nende põhjal otsustada selle piirangu üle.**

<i>Kalju, Ülo, Helju, Olga, Ilmar, Mari, Pärtel, Arvo, Endel, Hilja, Säde, Ando, Lili, Jüri, Helmi, Linda, Helen, Jörgen, Sulev, Lembit, Õnne, Äli, Ülle, Tõnu, Juhan, Hannes, Kadri, Vello, Helin, Sören, Olav, Ines, Marju, Jane</i>	<i>sulab, valu, kadus, kõhnad, neljas, kümme, tore, elan, küljes, vannis, värin, kõhib, kadus, kasvab, kilu, küsib, konnad, tõde, tähnid, kaljud, pärnad, lennuk, lähme, lüngad, kolin, tõrges, sõnum, alus, mögin, kinnas, mullid, küla, komme, kurgid</i>
--	---

1. Leia näidete põhjal, milline piirang on seotud täishäälikute esimeses ja teises silbis esinemisega. Sõnasta nende näidete põhjal see piirang.

Eesnimede teises silbis ei ole kõik 9 täishäälikut, vaid ainult 5 vokaali *a, e, i, o, u*, kahesilbilistes sõnade teises silbis on neli vokaali *a, e, i, u*. Vastus võib olla ka selline: eesnimede teises silbis ei ole vokaale *õ, ä, ö, ü*, kahesilbiliste sõnade teises silbis ei ole lisaks neile vokaali *o*. (2 punkti)

2. Milline erinevus on sealjuures kahesilbiliste sõnade ja eesnimede vahel?

Erinevalt eesnimedest ei ole kahesilbiliste sõnade teises silbis täishäälikut *o*. (1 punkt)

Nimi:

Klass:

## 2. ülesanne (14 punkti)

Loe häälduspäraselt kirja pandud vastlapäevalugu ja leia, milliste sõnade puhul ei lähe hääldus kokku kirja pildiga. Rühmita sellised sõnad (kolm kuni viis sõna ühes rühmas, kokku kuus-seitse rühma). Selgita lühidalt, kuidas nendes rühmades hääldus erineb kirja pildist.

*Tahtsin vastlapäeval midagi ead süija. Mõtsin akata ernesuppi keetma, aga herneid ei olntki. Ernesteta sa i saa ju hernesuppi keeta. Otsustasin koe, et lähän poodi. Võtsin raakoti, panin salli kaela, mütsi pähä, mantli selga, saapad jalga ja rutsin määst alla poodi. Aga ma i saantki sealt erneid – neid lihtsalt ei olnd müija. Vähäke imelik küll, oli ju vastlapääv. Hüija appi keda taes, äda ikka kääs.*

Iga selgitus koos näitesõnadega annab 2 punkti.

Selgitus	Näitesõnad
diftongi <i>äe</i> asemel pikk vokaal <i>ää</i>	<i>pääval, määst, pääv, kääs</i>
<i>h</i> sõna alguses hääldamata	<i>ead, akata, ernesteta, erneid, äda</i>
<i>h</i> sõna sees hääldamata	<i>koe, raa, taes</i>
pika <i>üü</i> asemel on <i>üi</i>	<i>süija, müija, hüija</i>
vokaali- või silbikadu	<i>mõtsin, olndki, rutsin, saandki, olnd, sa i, ma i</i>
teise silbi <i>e</i> asemel on <i>ä</i>	<i>lähän, pähä, vähäke</i>
palatalisatsioon	<i>poodi, koti, salli, mütsi, selga</i>

Nimi:

Klass:

### 3. ülesanne (8 punkti)

1908. aastal tegi Tõnu Riomar ettepaneku parandada eesti ortograafiat.

Allpool on Riomari kirjaviisis tekst, mille ta ise oma ideede näitlikustamiseks esitas.

## Keele proow uues kirjawiisis.

„Peaazi, kUSD ühe rahwa waimu-ariduze järge ära wõib tunda, on tema keel. Keel on ühe rahwa ariduze kandja, ja selepärazd ka tema kaÿni kora ja piiruze sünitaja, on tema kõige kallim päranduz. Keel on, mis ühd rahwazd rahwakz teeb; ta warjab lõpmata wäge ja pühaduzd oma seez. Keel ja mõisduz käiwad käzikäez, sesd keel on awalikukz sânud mõisduz. Selepärazd wõime ka sesd, kuda ühe rahwa keel aritud on, kõige paremini rahwa eneze waimujärge ära tunda.“ K. R. Jakobson.

1. Leia tekstist viis I-vältelist sõna, milles 2. silp algab helitu konsonandiga.

Sobivad sõnad on *azi, ühe, wäge, käzi, kuda*. Sõnas *tema* jts ei alga teine silp helitu konsonandiga.

2. Leia tekstist kolm II-vältelist sõna, milles 1. silp lõppeb sama konsonandiga, millega 2. silp algab.

Sobivad sõnad on *sele(pärazd), kora, sünitaja*.

3. Kirjuta järgmised sõnad Riomari kirjaviisis

sinna            sinna

Eesti            Eezdi

karjub           karjub

lõppema        Lõppema

4. Mida tähistavad Riomari kirjaviisis väikesed suurtähed (H, L, M, N ja R)?

Vastavat lühikest häälikut

Nimi:

Klass:

#### 4. ülesanne (11 punkti)

Diftongi moodustavad kaks erinevat täishäälikut, mis on ühes silbis. Uuri tabelit, kus on kirjas näited diftongide kohta.

1. osis	2. osis				
	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	<i>a</i>
<i>i</i>		kiurud, kiure	(pieteet)	(bioloogia )	(diadeem)
<i>ü</i>	rüüu, süüa [syi:ja]	—	(müeliit)	(krüoliit)	(hüatsint)
<i>u</i>	kuivad, kuivi		(pueriilne)	(fluor)	(suaree)
<i>e</i>	leivad, leiba	(reuma)		teod	seadet, seaded
<i>ö</i>	kõied, kõisi	—	söed	—	pöab
<i>õ</i>	õied, õisi	õunad, õunu	nõelad, nõelu	lõoke	lõa
<i>o</i>	oinas, oinad	soustid, souste	koerad, koeri		toas
<i>ä</i>	säinas, säina	kräunub, Kräunus	päevad, päevi	näod	—
<i>a</i>	laiad, laiu	lauad, laudu	laevad, laevu	kaod	

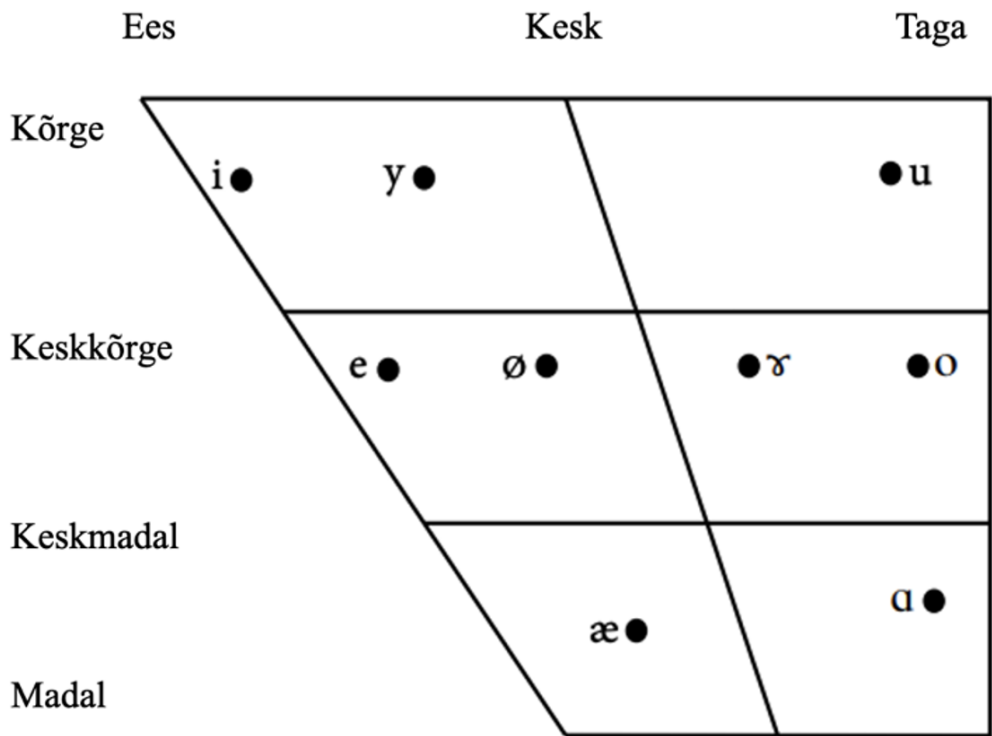
1. Mitu diftongi on eesti keeles? Eesti keeles on 36 diftongi. (1 punkt)
2. Milline piirang on täishäälikute esinemisel diftongi teise osisena? Diftongi teise osisena esineb ainult viis vokaali *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, mitte üheksa. (2 punkti)
3. Mitu diftongi tuleb ette nii teises kui ka kolmandas vältes sõnades? 18 diftongi (2 punkti)
4. Millised vokaalid on nendes enamasti teiseks osiseks? Need on *i* ja *u*. Mõni võib ehk nimetada ka *e*, mida on ühe võrra vähem kui *u*-ga lõppevaid. (2 punkti)
5. Mitu diftongi tuleb ette ainult kolmandas vältes sõnades? Millised? 8 diftongi: *öe*, *eo*, *õo*, *äo*, *ao*, *õa*, *õa*, *oa*. (2 punkti)
6. Mitu diftongi tuleb ette ainult võõrsõnades? Millised? 10 diftongi: *eu*, *ie*, *üe*, *ue*, *io*, *üo*, *uo*, *ia*, *üa*, *ua*. (2 punkti)

Nimi:  
Klass:

### 5. ülesanne (9 punkti)

Kirjuta vokaalitrapsile alljärgnevate sõnade esisilbi vokaalid IPA sümboliga. Pea silmas ka huulte kuju vokaali hääldamisel ja kirjuta ümardatud vokaal ümardamata vokaalist paremale.

vale [væle], keha [keha], sile [sile], kole [kole], sule [sule], kõle [kɤle], väle [væle], kõha [køha], süle [syle].



Nimi:

Klass:

## Emakeeleolümpiaadi lõppvooru II osa 7.-8. klass

### 6. ülesanne (18 punkti)

Loe K. Aare ja P. Lippuse (2014) artiklit "[Miks hääl käriseb?](#)" ja vasta alljärgnevatele küsimustele.

Kokku 18 punkti, iga küsimuse vastus annab 3 punkti.

1. Selgita, mis on fonatsioon ja millised on peamised fonatsioonitüübid. Selgita iga fonatsioonitüübi põhiolenumust.

Fonatsioon e häälelaad kirjeldab häälekurdude tööd, seda, kuidas häält tekitatakse. fonatsioonitüübid: modaalne ehk helililine hääl - häälekurrud vibreerivad korrapäraselt; sosin - häälekurrud on avatud ja paigal, heli tekitab õhuvoo hõõrdumine; kärin - häälekurrud on suletud ja vibreerivad mittetäielikult ja ebakorrapäraselt madala sagedusega; kähin - häälekurrud vibreerivad korrapäraselt, aga ei sulgu täielikult, nii et õhk, mis läbi pääseb, hõõrdub. Artiklis pole mainitud falsetti, selle mainimine võiks anda ekstra punkti.

2. Millest sõltub hääle kõrgus?

Häälekõrgus sõltub häälekurdude vibreerimissagedusest, mis omakorda sõltub kurdude pikkusest ja paksusest.

3. Mille poolest erinevad ja sarnanevad kähisev ja kärisev hääl?

Sarnasus: mõlemad on mittemodaalsed ja markeeritud; erinevus: kähiseval häälel häälekurrud vibreerivad korrapäraselt ja ei sulgu täielikult, käriseval häälel on korrapäratu.

4. Milliseid funktsioone on fonatsioonitüübil maailma keeltes? Too kolm näidet.

Segmentaalsed tunnused - häälikute omadused; leksikaalsed toonid; kõnevooru lõpp; lausungi lõpp, fookus jm süntaktilised struktuurid; iroonia, üllatus- ja retoorilised küsimused ehk pragmaatika; rühmakuuluvus ja sotsiolingvistilised tegurid.

5. Kas häälekurrud vibreerivad kõnelemise ajal kogu aeg? Põhjenda.

Ei, näiteks helitute häälikute hääldamisel ja sosistamisel ei vibreeri. Kui vastatakse ja ja põhjendus on et häälekurdude vibreerimine tekitab heli ja kuuldava kõneheli tegemiseks peavad kurrud vibreerima, siis võib anda pool punkti, sest see on loogiline, aga mitte päris õige.

6. Mis olukordades esineb kärinat eesti keeles?

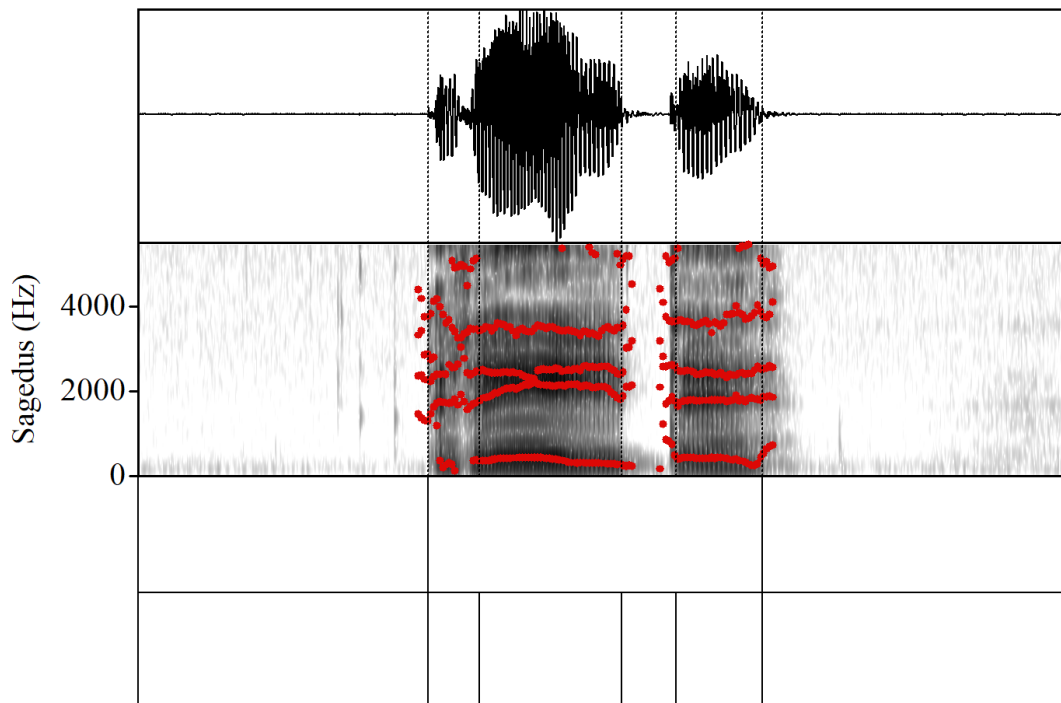
Pikemates lausungites, lausungi lõpus, mitteformaalses kõnesituatsioonis (kõnevooru lõpp, rõhutatud silbid, üllatusküsimused – seda artiklis ei ole).

Nimi:  
Klass:

## 7. ülesanne (8 punkti)

Alljärgneval neljal joonisel on kujutatud nädalapäevi. Joonistel näed (ülevalt alla): helilainet, helilaine osahelide teisendust ehk spektrogrammi, tühja sõnatasandit ja selle all häälikutasandit. Spektrogrammi kasutatakse foneetikas, et uurida, millised helilaine osad summutatakse ja võimendatakse meie kõnetraktis häälikute hääldamisel. Läbi selle saame spektrit analüüsides näha, millises suu osas mingeid häälikuid hääldatakse. Punaseid täpiridu nimetatakse formantideks. Alt esimest formanti (F1) seostatakse keele kõrgusega ja see näitab ka neelu avatust häälikute hääldamisel. Alt teist formanti (F2) seostatakse keele ees- ja tagapoolsusega. Mida kõrgem on F2, seda eespoolsem on keel. Spektrogrammilt on ka näha, et kaashäälikud, mille hääldamisel moodustatakse kõnetrakti ahtus või sulg, on madalama energiaga ning nad on joonisel heledamad kui täishäälikud, mille puhul ahtust või sulgu ei moodustata.

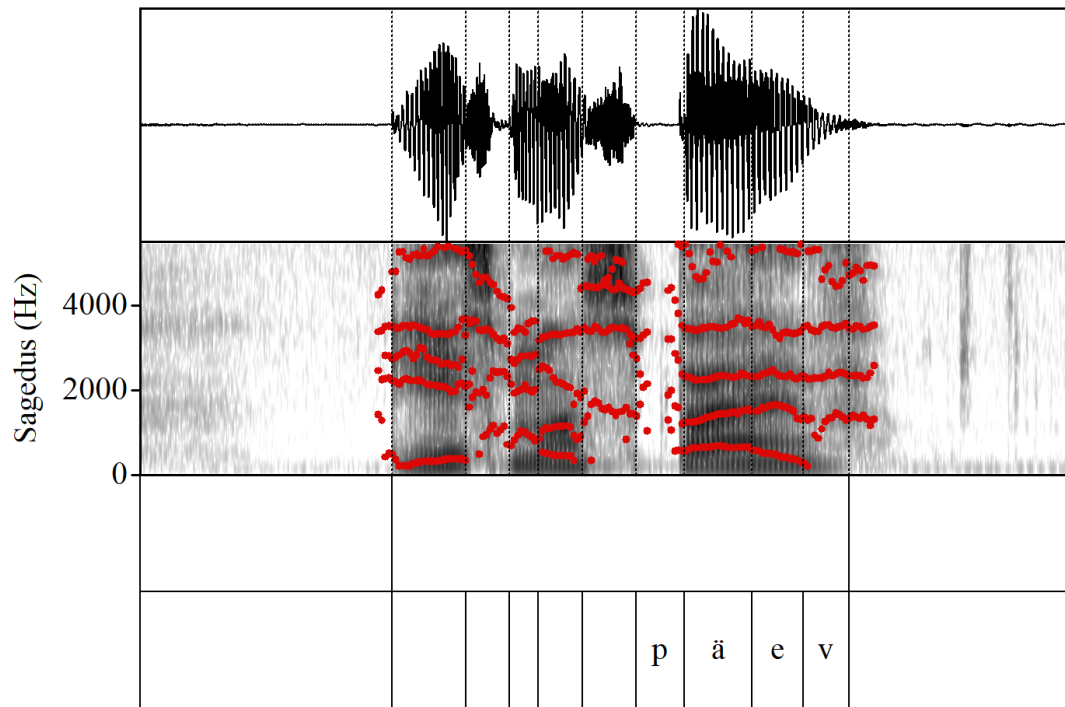
Uuri spektrogramme ja otsusta, milline nädalapäev on igal joonisel.



Joonis 1

- a) esmaspäev
- b) neljapäev
- c) reede
- d) pühapäev

Nimi:  
Klass:

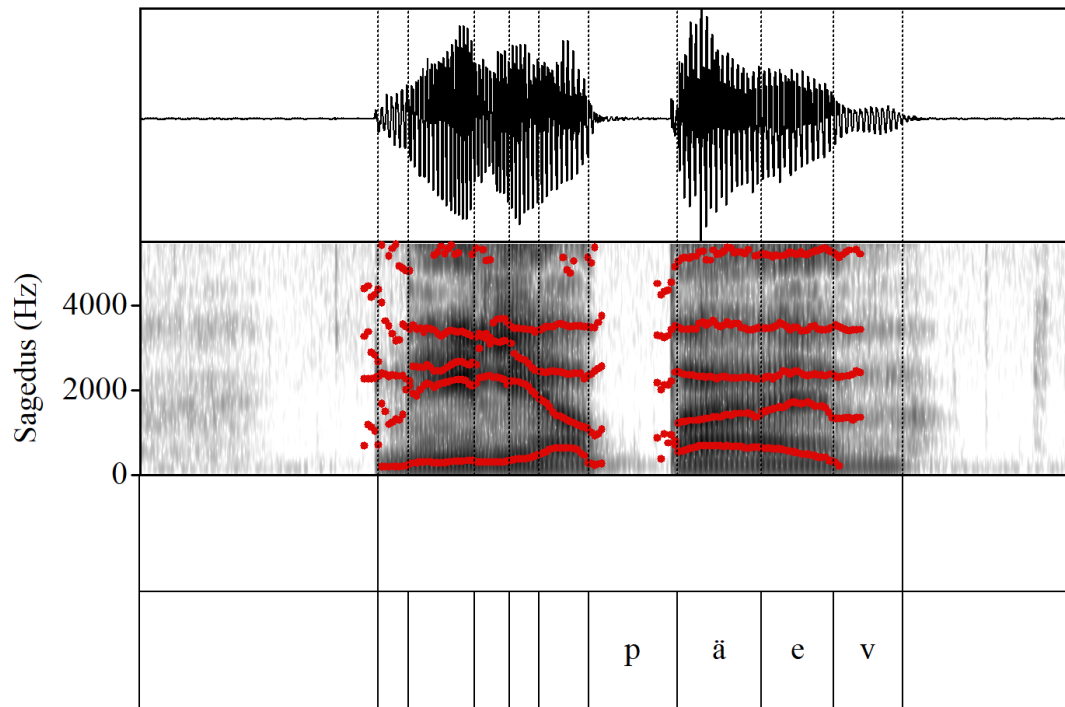


Joonis 2

- a) esmaspäev
- b) neljapäev
- c) reede
- d) pühapäev



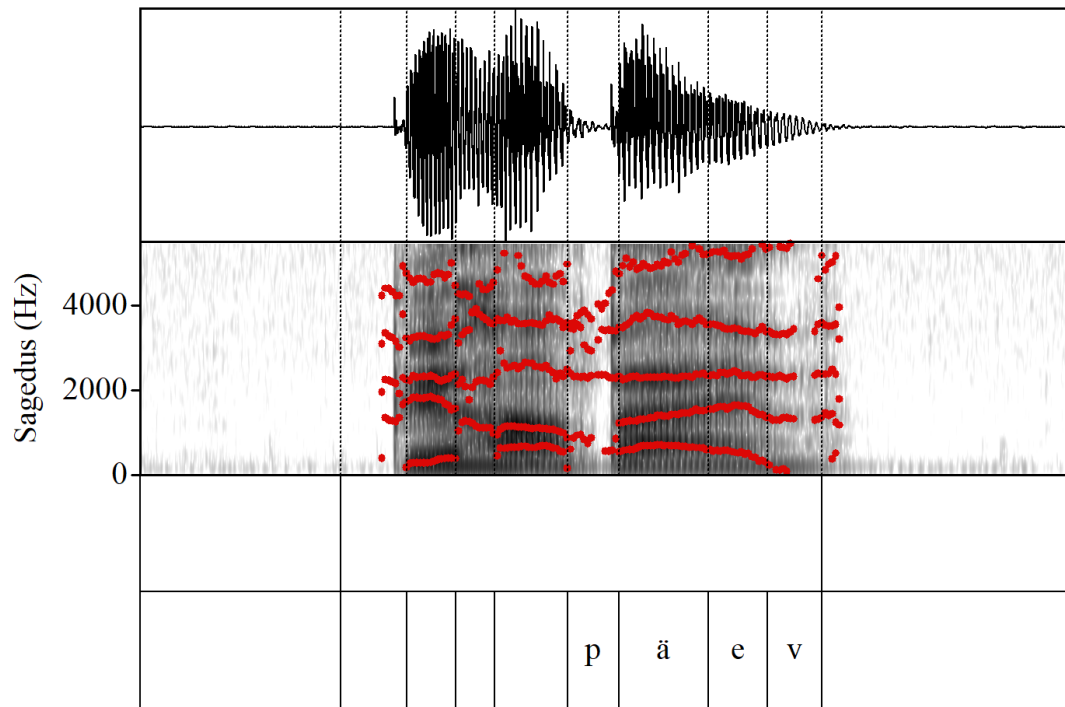
Nimi:  
Klass:



Joonis 3

- a) esmaspäev
- b) neljapäev
- c) reede
- d) pühapäev

Nimi:  
Klass:



Joonis 4

- a) esmaspäev
- b) neljapäev
- c) reede
- d) pühapäev

Nimi:

Klass:

## 8. ülesanne (4 punkti)

Vokaalharmoonia on nähtus, kus sõna esimese silbi vokaal määrab järgsilpide vokaalide laadi. See tähendab, et kui sõna esisilbis on tagavokaal, siis on ka järgnevates silpides tagavokaalid. Kui sõna esimeses silbis on eesvokaal, siis on ka järgnevates silpides eesvokaalid. See reegel ei ületa liitsõna osiste piire. Vokaalharmoonia on omane mitmele eesti keele lähisugulaskeelele, näiteks lõunaeesti (seto, võro), soome, karjala, vadja ja isuri keel. Selle ulatus ja esinemistingimused on keeliti pisut varieeruvad. Vokaalharmooniakeeltes on enamasti ka neutraalseid vokaale, st selliseid, mis saavad esineda nii ees- kui ka tagavokaalsetes sõnades. **Loe ja kuula isuri keelenäidet** (Soikkola murre, ERA RKM, Mgn. II 2851 n) ning nimeta isuri keele neutraalne vokaal / neutraalsed vokaalid.

### KUULA SIIT

*eli enne ukko-akka ja heil oli kirjävä kañnain. vod. kana mäni sinne aidam parvelle tegi sinne munan. vod. tuli hiiri pitkähändä, tšibutteli-tšabutteli hännällä da muna tokkui puttoiz maaha. ja rikkahui. vod. kana noizi kagattañmaa, ukko-akka itkömää, leivälabja laulumaa, koogud noisiid kolizoñmaa, uhlutkaa tulizoñmaa, taigipüttü tantsimaa. vod milläin kaaska tämä oli. vod.*

Elasid enne eite-taati ja neil oli kirju kana. Vot. Kana läks sinna aida riulile (parsile) ja munes sinna muna. Vot. Tuli hiir-pikksaba, siputas-saputas oma sabaga ja muna kukkus, pudenes maha. Ja läks katki. Vot. Kana hakkas kaagutama, eite-taati nutma, leivalabidas laulma, koogud hakkasid kolisema, ämbridki kilisema, taigapütt tantsima. Vot milline muinasjutt see oli. Vot.

Vastusevariandid

- a) a - 0,67 punkti
- b) e 2 punkti
- c) i 2 punkti
- d) o - 0,67 punkti
- e) u - 0,67 punkti
- f) ä - 0,67 punkti
- g) ö - 0,67 punkti
- h) ü - 0,67 punkti

Nimi:

Klass:

### 9. ülesanne (4 punkti)

Järgnevalt kuuled näiteid Rootsis elavate eestlaste eesti keele hääldusest. Kõnelejateks on 14-17-aastased noored. **Pööra tähelepanu g hääldusele sõna alguses ning sõnasta reegel, mis selgitaks g häälduse varieerumist.**

1. siis on samas toas on neil diivan (.) ja siis on telekas ja toidulaud (.) ja garderoob kõik kõik samas ([KUULA SIIT](#))
2. see oli üks geniaalne idee ([KUULA SIIT](#))
3. ja siis Gotlandil seal on ilus see on ilus loodus ([KUULA SIIT](#))
4. ja siis ma lähen TikToki scroll'in seal kümme minutit ma nagu oh kurat ma pidin nagu seda guugeldama ([KUULA SIIT](#))
5. ee Rootsis on (.) no Göteborg (.) sellepärast et ma olen siin eland noh ([KUULA SIIT](#))
6. mitte nüüd gümnaasiumis siis ei õpita ([KUULA SIIT](#))

Reegel:

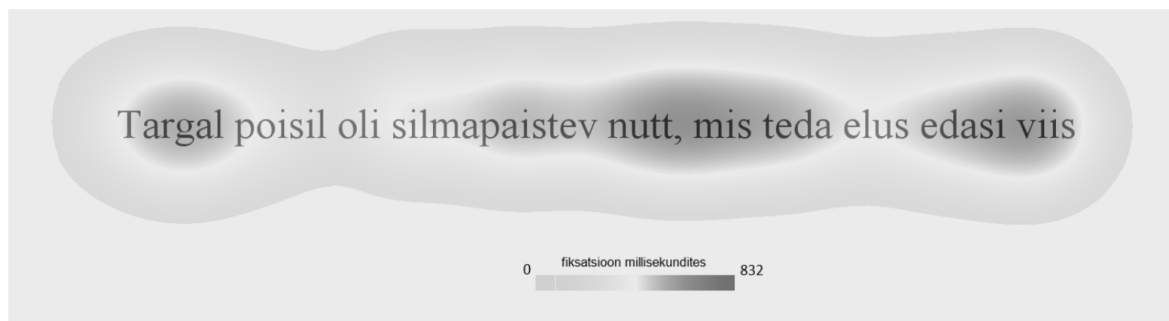
Eesvokaalide ees hääldub *g j*-na > 4 punkti

Vokaalide *e, ö, ü* ees hääldub *g j*-na > 2 punkti

Nimi:  
Klass:

## 10. ülesanne (6 punkti)

**Uuri alljärgnevaid jooniseid ja vasta küsimustele.** Pilgujälgimisseadmega salvestatud pildidel näete, kuhu lugejad on lauseid lugedes oma pilku fikseerinud kõige kauem. Tumedad alad viitavad pikemale fikatsioonile. Kuna silmad liiguvad kiiresti, ei registreeri me teadlikult kõiki liigutusi. Seetõttu kasutatakse pilgujälgijat keeleteaduses, et uurida, milliseid alateadlikke ja teadlikke otsuseid inimesed teevad, kui nad näevad ekraanil näiteks sõnu, lauseid või pilte.



1. Mida täheldad selle kohta, kuidas pilk lausete lugemisel liigub?

Pilk ei peatu kõikide sõnade peal ühtlaselt. Pilk peatub peamiselt lause alguses, keskel ja lõpus. (2 punkti)

2. Pilk peatub sõnadel *palk*, *nutt* ja *sulg* pikemalt. Kuidas see võib olla seotud nende sõnade hääldusega? Palun selgita.

Nendes sõnades esineb palatalisatsioon ehk peenendus, mida ei tähistata eesti keele ortograafias. On oluline lugeda neid sõnu ja mõelda, kuidas nende sõnade tähendus sobitub konteksti. Kirjapildist ei selgu nende tähendus. (2 punkti)

Nimi:

Klass:

3. Too veel 2 näidet sarnastest sõnadest.

Kas/kass, süst, last, kaste, kus/kuss, mata, õlg, salv, tall, hall, tulp, mall/Mall, mul/mull,  
sel/sell, mulle, alt, võll, on/onn, kann, punu, tunde, kutsu, kott, müts, kata/Kata, rutt/Rutt, pats  
(2 punkti)